

Erdélyi városok

(Részlet)

[...] Éghajlat, származás, vagyon s megpróbáltatások mind jellemalakítók voltak, de az a végső erdélyi városkép, melyre a magyarság visszaemlékszik, az *utolsó kétszáz év* társadalmi életén nyugszik. Jóllehet minden erdélyi város egy örök magatartás – örök ellenállás vagy örök gyöngeség – jelképe, végső állapota, melyhez jövendő változásait mérhetjük, 1691 és 1914 közt, a Habsburg-helytartóság és az unió korában forrt ki. Vegyük példának azt a nevezetes öt várost, melyről nemrég öt erdélyi író meghatón szép arcképet festett.

„*Kolozsvárnak* lakóit kell ismerni, hogy azt szépnek találjuk”, írta egyszer Jósika Miklós. Erdély cím nélkül is örök fővárosa keleti Svájccá keveri különböző lakóit, valósággal dióhéjban szemlélteti az erdélyi együttélést. Természetes előkelőségét nem származásának, hanem csodálatos szellemi hatásának köszöni. Szövevényes társadalmából főleg a közhivatali és oktató intellektus emelkedik ki, székvárosi szelleme mágnásokban, szerzetes és kollégiumi tanároknak, tisztviselőknak s professzorokban kering lassú, méltóságteljes lüktetéssel. Rang és cím eltörpül a város természetes rangja mellett. Ritkán kezdeményez, fejedelem nélkül is fejedelmi, sosem nyúl a hatalom után, magától jut hozzá, valósággal pusztá létéből meríti tekintélyét. *Várad* a vízvázaló túlsó oldalán – (a külső Erdélyben) – több falu jobbágyivadékait próbálja összeédesgetni a bihari dzsentrivel s a zsidósággal. Az ötvözet bizony minduntalan megreped. Emlékeit elpusztította a török, hagyományérzése elsorvadt, nyugtalanabb lelkű, mint a töretlen múltú erdélyi városok. Amilyen kemény Kolozsvár, olyan könnyen összecsapkodik ő, sose nő ki egészen a püspöki gyámság alól, a dzsentriből, jobbágyból, zsidóból sose lesz patricius. Sőtén maradi, türelmetlenül újító: ez a két végét a belső gyöngeség igazi titka. *Enyed* kézművesei és szőlősgazdái lassan összebékülnek a fejedelem iskolájával, a környékbeli arisztokrácia is beszokik. Ezek a nemszeretem vendégek javítják meg a szellemét, más-különbben a város előbb-utóbb belefulladásra a kispolgári kicsinyességbe. Fölötte lebeg az iskola, s beharmatozza a diákvértanúk vére. *Vásárhely* az apróipar városa, akárcsak Debrecen, s mint ott, a székely fővárosban is van egy magában élő s mégis városnemesítő iskola. *Brassó* roppant gálya, a tulajdonos, a kalmár s a kapitány százsz, az evezősök magyarok és románok. Egyik végéről a székely havasok szele szellőzteti, másik végéből ered a konstantinápolyi karavánút.

Amilyen a jellemük, olyan határon-túli hellyel tartanak rokonságot. A debreceni diákok tűzoltó dorongja: a gerundium Enyeden harceszköz, s véres csata után azokat szűrják a patakpartra, hogy kivirítson belőlük a híres két fűzfa; Brassóban háromnyelvű emberek születnek, akárcsak Kassán; *Várad* kávéváros, mint Pest. És mindegyik egy iskolaszigetet ringat a hullámain, akárcsak Párizs.

Ezekhez a változatos képekhez kell mérni az erdélyi városok jövő változásait. Mert a változás kikerülhetetlen. Erdély közjogi díszektől megfosztott magyarsága az erkölcsi vezeclés küszöbén áll, s legjobbjában már rászánta magát, hogy a *változó jogrendszerű, de örök erdélyi realitásért* a jogfeladás gyanúját is vállalja. A kisebbségi életnek nincs magyar hagyománya, s ahogy – Szekfű szerint – az anyaország eltompult politikai érzékét föl kell éleszteni, úgy vár mesterére az életrevaló kisebbségi érzék. Erre pedig a régi hatalmi tudathoz vagy kultúrfölényhez tapadt lelki alkat végképp alkalmatlan. A magyarságmentő kisebbségi politikát csak uralmi álmok alól felszabadult új gondolkodással lehet gyakorolni; a vezeclést csak úgy lehet kiállni, ha a szervező magyarság a dolgozó magyarságot másképp becsüli, mint a múltban. Ne sűgjon senki az erdélyieknek, a vizsgáztató történelemnek jó a füle! Helyettünk is vezeclenek, ne sűgjon a fülükbe régi bűneiket.

Egy biztos. Közjogi segítség nélkül – írja Mester Miklós fiatal történészünk – az erdélyi magyarság sorsa a múltban a Székelyföldön s a magyar városokban dőlt el. Ezentúl is így lesz. A keleti Svájc gyökere a Székelyföld, feje Kolozsvár.

Erdélyi városok! Az ember néha azt kívánja, legyenek Isten kedvenc palántái. Aztán óvatosan észbe kap, s kívánja, legyenek inkább sárkányfogvetemény. Mert az kiirthatatlan. Olyan kiirthatatlan, amilyenek Csokonai érezte, felfohászkodván:

Boldog vagy, óh kised Erdély! bár a csinos Európának legvégsőbb szellein fekszel is, boldog vagy; és te fogod bé a legutolsó Magyarok szeméit, mikor mi már vagy Oesterreicherek vagy Rusznyákok leszünk...

(2004. 10.)

RAINER M. JÁNOS

Nagy Imre hagyatéka ma múzeumi darab

(Részlet)

[...] Nagy Imre mindenekelőtt kommunista politikus és politikai gondolkodó volt. Élete végéig mélyen hitt abban, hogy a szocializmusnak az a változata, amely az általa megismert és elsajátított marxizmus–leninizmuson alapult, felsőbbrendű, mint a nyugati kapitalizmus – amelyet viszont lényegében az első világháború előtti és közvetlenül utáni magyar változatából ítél meg. A legtöbb személyes tapasztalatot viszont a szovjet típusú rendszer – Kornai János kifejezésével élve – *klasszikus változataról* szerezte és ez jelentette számára a legfontosabb elméleti és gyakorlati problémát. Számára a marxizmus nem elsősorban módszer, a problémák szemléletét, leírását, jelenségek kritikáját jelentette, hanem teleológiát. A végső célképzeteket nem kérdőjelezte meg, ezért lett központi kategória gondolkodásában az ún. *átmenet* a kapitalizmusból a szocializmusba. Szerinte Magyarországon az átmenetet rontották el, hagyták ki, rövidítették le, ami két dolgot jelentett. A sztálinizmus bírálatát – hiszen a magyar átmenet ezt a mintát követte – és egyfajta nemzeti út, megreformált változat keresését, ami nem feltétlenül tartott igényt univerzális jelentésre. Vagy ha igen, csupán a sokszínűség elismerésére, ami persze egyáltalán nem volt kevés. A valódi átmenet nemzeti útjába sok mindent bele lehetne látni, egyfajta demokratikus-nemzeti kommunizmus útkeresését is, ha Nagy ezt meg tudta volna valósítani, vagy le tudja írni rendszeresen. De egyikre sem volt módja. 1953–54-ben lett volna leginkább módja az előbbire – éppen ennek kudarcából vonta le legradikálisabb következtetését, a tömbön kívüli, független Magyarországot. A kudarc fő oka ugyanis a szovjet tömbhöz való tartozás, a Moszkvának való kiszolgáltatottság volt. Az elméleti rendszerezésnek többször is nekifutott, utoljára Snagovban 1956–57 fordulóján, de akkor a készülő per súlyos árnyékot vetett gondolataira, s csak egy szaggatott, tépelődő belső monológra tellett, amelyben elméleti eszmefuttatások keverednek személyes emlékekkel és spontán érzelmi kitörésekkel. Mégis ez a furcsa, drámai szöveg mond el a legtöbbet Nagy Imréről, a gondolkodó politikai emberről, ezért én ezt egyfajta végső számvetésnek, sajátos politikai végrendeletnek tekintem.

Szándékosan időztem ennyit Nagy politikai gondolatvilágánál, mondjuk, jól ismert 1956-os döntéseinek története vagy az 1957–58-as halál-történet helyett. Az előző már egyidejűleg, a forradalom napjaiban kérdéseket és kétségeket váltott ki, és ez valószínűleg így is marad, bár a vitakozók köre mind szűkebb lesz. Ez a forradalmi helyzetben folytatandó/folytatható *reálpolitika*, illetve az ebben a szituációban ténylegesen nyújtott politikusi teljesítmény kérdése. A halál-történet, vagyis a (kommunista) politikus *versus* erkölcsös ember választása viszont konszenzuálisnak tűnik. Nagy a döntő pillanatokban erkölcsös emberként viselkedett, vállalta önmagát, halála mártírhalál. Nagy Imre politikai gondolkodói hagyatéka mindkettőhöz kulcsot ad, ám ez a hagyatéka ma múzeumi darab, s nem hiszem, hogy önmagában különösebb relevanciája lenne a mára. [...]

(2006. 10.)